

¹⁷ Алексеев С. С. Линия права. – М.: Статут, 2006. – С. 270.

¹⁸ Марченко М. Н. Проблемы общей теории государства и права / Уч. в 2-х томах. – М.: Проспект, 2007. – Т. 2.: Право. – С. 3-20.

Резюме

Серед багатьох аспектів дослідження проблематики, присвяченої становленню, формуванню, розвитку громадянського суспільства, його окремих інститутів, на жаль, ні в рамках монографічних робіт, ні, навіть, у статейному викладі дотепер досить повно не проаналізовані особливості, сутність, природа права громадянського суспільства. В даній статті автор спробує відповісти на ці, а також, пов'язані з ними питання.

Ключові слова: право, соціальне призначення права, право громадянського суспільства, громадянське суспільство, право і культура, право і правосвідомість, принципи права.

Резюме

Среди многих аспектов исследования проблематики, посвященной становлению, формированию, развитию гражданского общества, его отдельных институтов, к сожалению, ни в рамках монографических работ, ни, даже, в статейном изложении до сих пор достаточно полно не проанализированы особенности, сущность, природа права гражданского общества. В данной статье автор предпринимает попытку ответить на эти, а также, связанные с ними вопросы.

Ключевые слова: право, социальное предназначение права, право гражданского общества, гражданское общество, право и культура, право и правосознание, принципы права.

Summary

Among many aspects of research of the problematics devoted to formation, formation, development of a civil society, its separate institutes, unfortunately, within the limits of monographic works, even, in статейном a statement till now features, essence, the nature of the right of a civil society full enough are not analysed. In given article the author makes an attempt to answer on these, and also, the questions connected with them.

Key words: the right, social mission of the right, the right of a civil society, a civil society, the right and culture, the right and sense of justice, right principles.

Отримано 10.01.2010

О. М. АНОХІН

Олександр Миколайович Анохін, кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри Таверійського національного університету ім. В. І. Вернадського

РЕЛІГІЙНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ СТАВЛЕННЯ ДО ДІТЕЙ В КОРАНІ І «САХІХЕ» АЛЬ-БУХАРІ

Історія становлення і розвитку ісламу свідчить про пріоритетну увагу цієї релігії до проблем зміцнення основ сім'ї, де центральне місце займають питання народження і виховання дітей, підготовки їх до активної участі в житті мусульманської общини. Діти розглядаються як дар і особлива милість Аллаха, що й зобов'язує батьків виконувати свій релігійний, соціальний та моральний обов'язок перед ними найкращим чином. Тому всі стосунки з дітьми батьки повинні будувати не самочинно, а згідно із встановленими вимогами, основи яких містяться в Корані¹ і сунні.

Саме це викликає необхідність осмислення релігійно-правових основ взаємовідносин батьків і дітей в ісламі та робить актуальним проведення відповідного дослідження.

© О. М. Анохін, 2010

У науковій літературі різним питанням організації сімейної сфери мусульман присвячені праці історико-культурологічного характеру². В них з відповідних позицій розглядаються аспекти сімейного побуту віруючих та умов життя, що склалися, проведення соціальних та культурних заходів та ін. Однак, вивчення правових основ внутрішньо-сімейних стосунків носило лише фрагментарний характер³, причому, практично без уваги вчених залишилися головні джерела мусульманського права – Коран і сунна, що суттєво знижує рівень розробки вказаних проблем.

Значущість коранічних положень полягає в закріпленні основоположних приписів про сім'ю, батьків та дітей. Проте уточнення і розвиток положень Корану міститься в сунні, зокрема в її головній складовій частині – збірнику хадісів імама аль-Бухарі (810–870 pp.). Слово «хадіс» означає повідомлення, у даному випадку це відомості про висловлювання пророка Мухаммада, його рішення, дії та ін. Усі хадіси, включені в «Сахіх» аль-Бухарі⁴, визнані достовірними, що й надає їм наукової цінності при проведенні дослідження.

З урахуванням викладеного, метою статті є дослідження положень Корану та хадісів аль-Бухарі, які пов'язані з регламентацією ряду сторін, взаємовідносин батьків та дітей – питань народження, життя і смерті дітей, правильному вигодовуванню немовлят, відповідальності батьків за формування особистості дитини.

В історичному аспекті канони ісламу були спрямовані на виправлення всієї попередньої практики поводження з дітьми. Так, в арабів у період джахілії ставлення до дітей зумовлювалося потребами виживання родових та сімейних структур в умовах безперервних соціальних конфліктів і несприятливих природних чинників. Тому діти розглядалися з позицій їх практичної корисності для життєдіяльності доісламської общини і не мали самостійної цінності. Цим пояснюється існування такого негативного звичаю, як убивство тих новонароджених дітей, проживання яких в общині вважалося недоцільним. Абдулла Юсуф Алі пояснює, що в арабів існував звичай убивати новонароджених дівчаток. У суспільстві, що перебуває в стані війни, сини були джерелом сили, тоді як дочки були джерелом слабкості⁵. І якщо сини були майбутніми захисниками й загарбниками в міжплемінних сутичках, то дочки ставали потенційною здобиччю ворогів. Тому й утримання дівчаток, забезпечення їх проживання вважалося за непотрібне.

Для викорінення цієї ганебної практики в Корані встановлюється заборона на вбивство дітей через страх збідніти: «Від страху збідніти своїх дітей не вбивайте – Ми проголосуємо їх і вас, – Адже вбивати їх – гріх великий» (Коран, 17:31).

Пророк також підкреслює, що вбивство дітей, як дівчаток, так і хлопчиків, – це гріх. У хадісі 1050 зазначено: «Аль-Мушра бін Шу 'ба ... передав, що пророк ... сказав: «Воістину, Аллах Всевишній заборонив вам ... закопувати живцем новонароджених дівчаток...». І в хадісі 1631 сказано: «Повідомляється, що 'Абдуллах (бін Мас 'уд)... сказав: «(Одного разу) я запитав пророка...: «Що є найбільшим гріхом перед Аллахом?» (Пророк...) сказав: «Убивство власного сина від страху перед тим, що він їстиме разом з тобою».

Заборона на вбивство новонароджених дітей підкріплюється вказівкою на неминучість негативних наслідків для батьків у майбутньому: «Загубленими будуть душі тих, хто вбиває власних дітей через дурне нецтво та безрозсудність і забороняє те, що їм дароване Аллахом, (тим самим) вигадуючи на Аллаха брехню. Вони, воістину, зійшли з Його шляху, і їх (ніхто вже) не направить» (Коран, 6:140). Такі батьки, в широкому розумінні, знаходяться в невіданні на промислі Аллаха, відхилилися від Його приписів, і скоєний гріх призведе їх до загибелі. Коли виповниться час, напередодні Судного Дня вбиті діти виступлять свідками несправедливості з боку батьків. І їм доведеться давати відповідь: «Коли закопане живцем немовля-дівчинку запитують, за гріх який воно було вбите» (Коран, 81:8).

Тому вбивство дітей стоїть в одному ряду з іншими тяжкими гріхами, і, приймаючи іслам, батьки повинні присягнути не чинити цього: «О пророк! Коли до тебе, на вірність присягаючи, прийдуть ті жінки, що вірують (в Аллаха), і говоритимуть клятву, що рівними Йому не вигадуватимуть інших богів, не крастимуть, розпусничати не будуть, не вбиватимуть своїх дітей, майстерною брехнею покривати не будуть усі ли-

ходійства рук своїх і ніг, опиратися тобі у всьому, що є добродійним, не будуть, – Тоді прийми присягу їх і виклопочи для них прощення в Аллаха, – Воістину, всемілостивий Він і все прощає!» (Коран, 60:12).

Відповідно до наведеної клятви пророк вимагає від своїх сподвижників не чинити тяжких гріхів. У хадісі 18 він закликає: «...Присягніться мені в тому, що не станете ... вбивати своїх дітей...».

Таким чином, іслам, заборонивши практику вбивства новонароджених дітей, запроваджує принципово нове для арабського співтовариства ставлення до дітей. Вони самі по собі є цінністю і співвідносяться із земними багатствами. А найвищими за всі земні блага можуть бути тільки нагороди, одержувані на промислі Аллаха: «Багатства (ваші), сини – лише прикраси вам у цьому житті, а те, що перебуває (поза суетою земного буття), – Справи благі – Є найкращим перед Господом твоїм і за нагородою, (що за праведність воздає Він), і за надіями (що виконається Його велінням)» (Коран, 18:46).

Тому, стараючись на промислі Аллаха, батьки повинні сумлінно виконувати й інші справи у своїй земній місії. Мирські блага, якими щедро наділяє людей Аллах, теж є для них випробуванням, але не покаранням і тягарем. Звідси випливає, що найбільше із земних благ – діти, які дані батькам як Божественний дар і розпорядитися яким слід належним чином. Виховуючи і люблячи своїх дітей, як уже було сказано, батьки повинні завжди пам'ятати: «Все ваше надбання і діти – Лише випробування для вас. А в Аллаха – найбільша нагорода» (Коран, 64:15). А також: «Ваше добро і ваші діти – не те, що може вас наблизити до Нас. Нам найближчі за всіх лише ті, що вірують і роблять блага. Лише їм – подвійна подяка за їх справи, лише їм – спокій і безпека в чертогах небесних райської благодаті» (Коран, 34:37).

Тобто, втішаючись земними благами, у тому числі і плекаючи дітей, одночасно слід діяльно трудитися на шляху до Аллаха, що відплатиться, як обіцяно в останньому аяті (34:37), подвійною винагородою. Це нагорода в земному житті і житті вічному. Такі головні коранічні підходи до місяця і ролі дітей у долі батьків.

Викладене підкреслює відповідальність батьків за формування особистості дитини і, перш за все, основ її духовного життя. На них покладається обов'язок увести дитину в лоно ісламу, створити передумови для становлення її як мусульманина. Тому особливе значення має здійснення низки первинних дій відразу ж після народження дитини.

Надаючи великого значення наверненню немовлят в іслам, пророк особисто здійснював щодо них акти релігійного змісту. У хадісі 1823 говориться: «Передають зі слів Асми бінт Абу Бакр ... що в Мецці вона завагітніла 'Абдуллахом бін аз-Зубайром ... (Асма...) сказала: «Коли я виїжджала (до Медіни), термін вагітності вже майже закінчився. Приїхавши до Медіни, я зупинилася в Куба і народила його там, а потім принесла (новонародженого) пророкові ... і поклала його йому на коліна. Після цього він велів принести собі фінік, розжував його і поклав утворену кашку зі свого рота в рот (малюкові). Таким чином, першим, що потрапило в його шлунок, була слина посланника Аллаха... . А після цього (пророк...) помазав цією кашкою його піднебіння, звернувся до Аллаха з благанням за нього і прикликав на нього благословення, і був він першим із тих, що народилися в ісламі. І (мусульмани) дуже зраділи цьому, оскільки їм сказали: «Воістину, іудеї зачарували вас, і (в Медіні) у вас потомства не буде».

Пророку, як главі релігійної общини, було надане право давати імена новонародженим. У хадісі 1822 читаємо: «Повідомляється, що Абу Муса ... сказав: «Коли в мене народився син, я приніс його до пророка..., який назвав його Ібрахімом, зробив йому тахнік з одного фініка, прикликав на нього благословення і віддав його мені». (Передавач цього хадісу сказав): «Це був старший син Абу Муси». «Тахнік» – це дія пророка, коли він розжував фінік, вклав утвореної кашки в рот немовляті, помазавши йому цієї кашкою піднебіння, а потім дав йому ім'я⁶.

Подальший нормальний розвиток немовляти, зокрема фізіологічний, пов'язаний з правильним його вигодовуванням. Проте цей процес не зводиться тільки власне до годування його молоком, а містить у собі духовні та психоемоційні основи. Вони полягають у тому, що перший період формування дитини найбільшою мірою закладає фундамент його майбутнього здоров'я в усіх відношеннях. Звідси зрозуміло, що умови, в яких роз-

вивається немовля, відіграють ключову роль. До них слід віднести, перш за все, стабільне і регулярне харчування, доброзичливу обстановку для матері, задоволення всіх її матеріальних потреб, упевненість і спокій батька за дії матері його дитини. У комплексі ці чинники виключають ситуації, здатні травмувати дух, психіку, фізіологію дитини.

У Корані сказано: «Матері-годувальниці належить вигодувати дитину два повні роки, якщо батько бажає норму завершити. Йому ж належить нести витрати на її добросовісне харчування та на речі. І жодна душа не понесе такий вантаж, який більший від того, що вона підніме, – То хай же материнська душа за дітище своє образ не зазнає, як і батько дитини, як і нащадок їх. І якщо обоє за радою і згодою між ними побажають відлучити дитину від грудей, на них гріха не буде. Як і не ляже на вас гріх, якщо ви дитину свою доручите вигодувати іншій, благопристойно сплативши за договором» (Коран, 2:233).

Як бачимо, цей аят, захищаючи насамперед інтереси і здоров'я дитини, разом з тим містить і низку приписів, покликаних створити паритет і справедливість у стосунках між матір'ю і батьком. І для них перший період розвитку дитини стає етапом перевірки стійкості шлюбних відносин, перспектив надалі мати інших дітей.

Повноцінне харчування дитини в початковий період припускає, що й надалі батьки витратять на її утримання необхідну для цього кількість коштів. Тому в хадісі 1501 розвиваються наведені коранічні приписи: «Повідомляється, що 'Аїша... сказала: «(Одного разу до пророка...) прийшла Хінд бінт 'Утба і сказала (йому): «О посланнику Аллаха, воістину, Абу Суф'ян – людина скупа, то чи не буде гріхом, якщо я стану витратити його кошти на наших дітей (без його відома)?» (На це пророк...) сказав: «Я не думаю, (що це дозволено,) якщо тільки (не станеш ти витратити на необхідне)»».

Відзначені чинники успішного становлення дитини знаходять своє інтеграційне виявлення в батьківській любові до неї. У цьому випадку любов можна розглядати не просто як почуття, а ширше – як ставлення.

Найвищий свій прояв батьківська любов знаходить у самозреченні на користь дітей. У хадісі 679 зазначено: «Повідомляється, що 'Аїша... сказала: «Одного разу якась жінка, що просила подаяння, зайшла (до мене) з двома своїми дочками, проте у мене не знайшлося нічого, окрім одного фініка, який я дала їй. Вона розділила цей фінік між своїми дівчатками, а сама не з'їла ні шматочка, після чого встала і вийшла, а потім до нас зайшов пророк... Я розповіла йому (про це), і він сказав: «Дівчатка стануть захистом від полум'я (пекла) тому, кому вони були послані як випробування». У словах пророка йдеться про те, що якщо людина, якій Аллах пошле випробування, поклавши на неї тягар турбот про дівчаток, піклуватиметься про них належним чином, то нагородою за це їй буде порятунок від вогню⁷.

Розглядаючи дітей як майбутніх дорослих мусульман, пророк при зустрічі з ними вітав їх як братів по вірі. У хадісі 1968 сказано: «Передають, що (одного разу) Анас бін Малік... проходив мимо (присутніх на вулиці) дітей, привітав їх, а потім сказав: «Так завжди робив і пророк».

Недавно наворотом в іслам пророк змушений пояснювати необхідність виявлення почуттів до дитини. У хадісі 1920 зазначено: «Повідомляється, що 'Аїша... сказала: «(Одного разу) до пророка... з'явився якийсь бедуїн, який сказав: «То ви цілуєте своїх синів? А ми не цілуємо їх». (На це) пророк... сказав: «Що ж я можу зробити, якщо Аллах позбавив твоє серце милосердя?!»

Милосердя було для пророка синонімом любові до слабкого і незахищеного. Милосердя Аллаха до людей утілюється в його безмежному всепрощенні і напученнях. Милосердя батьків виражається в безмірній підтримці свого потомства. У хадісі 1922 зазначено: «Повідомляється, що Абу Хурайра... сказав: «Я чув, як посланник Аллаха... сказав: «Аллах розділив милосердя на сто частин, залишивши дев'яносто частин у себе і пославши на землю одну частину, завдяки якій милосердя один до одного виявляють усі створіння, (у тому числі й) коні, які піднімають свої копита (вище і віддаляють) їх від своїх дитинчат, побоюючись зачепити їх».

Милосердя і співчуття навіть до чужих дітей заслуговувало похвали і підтримувалося пророком. У хадісі 1921 читаємо: «Повідомляється, що 'Умар бін аль-Хаттаб... ска-

зав: «(Свого часу) до пророка... привели полонених, серед яких була одна жінка, що годувала (дітей) груддю, і коли вона знаходила серед полонених яку-небудь дитину, то брала її, пригортала до себе і годувала груддю. (Побачивши це) пророк... запитав нас: «Як ви думаєте, (чи здатна) ця (жінка) кинути у вогонь свою дитину?» Ми сказали: «Ні, якщо тільки буде в її силах (уникнути цього)». Тоді він сказав: «Аллах же жаліє Своїх рабів більше, ніж ця (жінка жаліє) свою дитину!»

Пророк, виявляючи жалість до дітей і їх матерів, скорочував у часі відправлювані релігійні обряди, демонструючи тим самим пріоритет людського чинника над церемоніальним. У хадісі 397 зазначено: «Передають із слів Абу Катади... що пророк... сказав: «Воістину, приступаючи до молитви, я хочу проводити її, але, коли чую плач дитини, скорочую її, бо не бажаю завдавати утруднення її матері».

Життя дитини, будучи священним для її батьків, стоїть вище за можливість розлуки з нею назавжди. У хадісі 1364 сказано: «Передають із слів Абу Хурайри... що він чув, як посланник Аллаха... сказав: «(Для того, щоб пояснити те,) що стосується мене і людей, (можна) навести як приклад чоловіка, який розпалив вогонь, куди стали падати метелики та (інші комахи)». (Пророк... також) сказав: «Були дві жінки, з кожною з них знаходився її син. (Раптом) прибіг вовк, який поніс сина однієї з них, і тоді її подруга сказала: «Він поніс твого сина!» – інша ж сказала: «Це твого сина він поніс!» – і вони звернулися на суд до Дауда, який вирішив (, що дитину слід віддати) старшій. Після цього вони пішли до Сулеймана, сина Дауда, розповіли йому (про все), і він сказав: «Принесіть мені ножа, і я розділю його між ними!» Почувши його слова, молодша вигукнула: «Не робіть цього! Хай помилує тебе Аллах, це її син!» – і він вирішив віддати дитину молодшій». Наведений сюжет показує, що справжньою матір'ю була молодша жінка, оскільки вона вважала за краще розлучитися з дитиною, аби зберегти їй життя. Старша жінка, знаючи, що це не її син, з байдужістю поставилася до пропозиції Сулеймана.

Пророк розглядав народження, життя і смерть дітей як результат прояву волі Аллаха. Проте властиве йому милосердя до дітей змушує його печалитися, коли до нього надходить звістка про їх смерть. Безмежною була скорбота пророка на похоронах своєї дочки. У хадісі 617 читаємо: «Повідомляється, що Анас бін Малік... сказав: «Коли ми були присутні на похоронах дочки посланника Аллаха..., він сидів біля краю її могили, і я бачив, як з очей його ллються сльози».

Але смерть дітей – це не покарання батьків, а випробування, послане їм Аллахом. Через подолання цього нещастя батьки наближаються до розуміння тлінності земного життя, до розуміння вічності, що їх чекає. Втрата земного багатства – дітей – буде відшкодована їм милосердям Аллаха у світі іншому. У хадісі 86 наводиться розмова пророка з жінками: «Серед іншого (пророк ...) сказав їм: «Для будь-якої з вас, у якої помруть троє її дітей, вони обов'язково послужать захистом від вогню». Одна жінка запитала: «А (якщо їх буде) двоє?» Він відповів: «І двоє».

В іншій версії цього хадісу, що передається зі слів Абу Хурайри... , повідомляється, що посланник Аллаха... сказав: «...троє дітей, що не досягли повноліття».

Така милість Аллаха обмежується в хадісі 2052 тільки порушенням клятв, даних ім'ям Аллаха: «Передають зі слів Абу Хурайри..., що посланник Аллаха... сказав: «Будь-якого мусульманина, у якого помруть троє дітей, вогонь торкнеться тільки у виконання клятви Аллаха».

Якщо ж на мусульманинові немає гріха порушення таких клятв і його померлі діти не досягли на момент смерті повноліття, то милість Аллаха зростає, перетворюючись на нагороду. У хадісі 605 зазначено: «Повідомляється, що Анас... сказав: «Пророк... сказав: «Якщо у кого-небудь з мусульман помруть троє дітей, що не досягли повноліття, Аллах обов'язково введе його в рай з милості Своєї до них».

Таким чином, смерть дітей, як стверджує мусульманське віровчення, за милістю Аллаха перетворюючись у можливість отримання нагороди батьками в світі вічному, є доказом справедливості, встановленої Божественним промислом. Проте справедливість повинна торжествувати і тоді, коли настає смерть батьків, які мають неповнолітніх дітей. Такі діти також проходять випробування втратою батьків, що компенсується для них милосердям Аллаха.

Викладене свідчить, що іслам увів принципово нове ставлення до дітей, подолавши всі пов'язані з цим проблеми періоду джахілії в арабів. Життя дітей стало вважатися священним і недоторканим, а їх народження викликало дії ритуального характеру та обов'язкове здійснення необхідних обрядів. Особливого значення пророк надавав духовному становленню дітей, що передбачало, перш за все, навернення новонароджених в істинну віру – іслам. Не менше уваги приділено фізіологічним аспектам розвитку, важливості батьківської любові і самозречення на користь дітей. Все це сприяло створенню стійких основ мусульманської сім'ї, ефективному вихованню нових членів общини, демонстрації пріоритетності людського і природного чинників в ісламі.

¹ Коран / Перевод смыслов и комментарии Имам Валерии Пороховой. – 8-е изд. – М.: РИПОЛ классик, 2006.

² Бертольд В. Б. Соч. Т. VI. Работы по истории ислама и арабского халифата. – М., 1966; *Мец А.* Мусульманский ренессанс. – М., 1966; *Очерки истории арабской культуры (V-XV в.в.)*, – М., 1982; *Белляев Е. А.* Арабы, ислам и Арабский халифат в раннее средневековье. – М., 1966; *Вагабов М. В.* Ислам и семья. – М., 1980.

³ *Сюкияйнен Л. Р.* Мусульманское право. Вопросы теории и практики. – М., 1986. – С. 159-181; *Бехруз Х.* Исламские традиции права. – Одесса, 2006. – С. 158-161; *Цмай В. В.* «Право личного статуса»: механизм формирования и реализации в мусульманских странах (исторический и теоретико-правовой анализ). Дис: ... д.ю.н. – СПб, 2000. – С. 190-261.

⁴ *Сахих иль-Бухари.* / Пер. с араб. В. М. Нирша. – М.: Умма, 2005.

⁵ Священный Коран. / В переводе, с ком. А.Ю. Али. – Н. Новгород: Медина, 2007. – С. 699.

⁶ *Сахих иль-Бухари.* / Пер. с араб. В. М. Нирша. – М.: Умма, 2005. – С. 270.

⁷ Там само. – С. 269.

Резюме

У статті розглядаються основи регулювання взаємовідносин батьків і дітей в одному із головних джерел мусульманського права – збірнику хадисів імама аль-Бухарі. Показуються сімейні цінності в ісламі, основи виховального процесу, роль батьків у фізичному та духовному розвитку дітей.

Ключові слова: Коран, хадіси, імам аль-Бухарі, виховання дітей, сім'я в ісламі.

Резюме

В статье рассматриваются основы регулирования взаимоотношений родителей и детей в одном из главных источников мусульманского права – сборнике хадисов имама аль-Бухари. Показываются семейные ценности в исламе, основы воспитательного процесса, роль родителей в физическом и духовном развитии детей.

Ключевые слова: Коран, хадисы, имам аль-Бухари, воспитание детей, семья в исламе.

Summary

The article examines the fundamentals of the regulation of mutual relations between parents and children in the one of the main sources of the Mohammedan law – Imam Al-Bukhari's hadith collection. It shows the family values in the Islam, the fundamentals of the educational process, the role of parents in the physical and spiritual child development.

Key words: Quran, hadith, Imam al-Bukhari, child education, family in the Islam.

Отримано 29.10.2009

В. М. ВОВК

Вікторія Миколаївна Вовк, кандидат філософських наук, доцент, докторант Київського національного університету внутрішніх справ

РИМСЬКА ПРАВОВА ДІЙСНІСТЬ І КОМЕДІЇ ПЛАВТА

Кінець III століття до н.е. був одним із самих високих періодів в історії Риму: підкоривши собі майже всю Італію та знищивши Карфаген, він став наймогутнішою державою Середземномор'я (у 265 році до н.е. Рим став володарем всього Апеннінського півострова до Паданської – річка Паданус сьогодні називається По – рівнини). Поруч із успіхами у зовнішній політиці та ускладненням економіко-соціального життя, у вказаний період відбуваються суттєві зрушення і у сфері мистецтва. III ст. до н.е. стало часом поширення грецької культури в Римі: за образним висловом Горація «Греція, взята в полон, переможців диких полонила». Саме в цей період трагедія і комедія витіснили первісні драматичні форми, які здавна були відомі римлянам. Хоча слід зауважити, що саме у цей час мистецтво в Римі не дуже шанувалося, оскільки значна частина римлян вважала мистецтво розкішшю, яка підточує традиційні підвалини римського суспільства: мужність, стійкість, чесність, вірність, гідність, поміркованість, підкорення військовій дисципліні, закону, вікові звичаї, шанування сімейних і національних богів¹. Думається, що саме цим зумовлювалося обмеження у дієздатності акторів, адже мистецтво як і все штучне і вигадане здавалося підробкою і фальшивим, брехнею, тобто таким, що не гідне порядної людини. Звичайно, тут не уникнути аналогій із міркуваннями Платона про вторинність мистецтва і подвійну фальш митців. Але, думається, що широкому загалу римлян ідеї великого грека були незнайомі.

Широкомасштабна елінізація римського суспільства супроводжувалася появою в Римі великої кількості греків: грецькі актори і перекладачі п'єс знайомили римлян зі справжнім театром. Саме в цей період з'являється новий для Риму драматичний жанр «палліатична комедія» або «комедія палліата» – грецька комедія в римському одязі. І хоча, на перший погляд, ця комедія виглядає прогресивною, все ж вона залишається суто римським культурним явищем, оскільки у специфічній жанровій формі передає нам соціокультурний контекст, римський ментальний колорит і знайомить нас із реаліями повсякденного римського життя, в тому числі і правового.

Особливо помітною в даний період була творчість Тита Макція Плавта – актора за професією і чи не найталановитішого драматурга Риму (традиція приписує йому 130 п'єс, ми ж маємо змогу познайомися лише з 21). Плавт, як і його сучасники, займався переробкою новоаттичної комедії, але разом з тим дотримуючись грецьких взірців, Плавт максимально зближує чужорідний матеріал з римськими умовами життя.

Творчість Плавта у вітчизняній філософсько-правовій традиції ще не стала предметом наукового інтересу, хоча зарубіжна і радянська гуманітаристика цікавилася як суто літературознавчими питаннями, так і питаннями відображення соціальної дійсності в комедіях відомого комедіографа. Зокрема значну увагу соціальному аспекту плавтівської творчості приділяв О. Кац, політичну термінологію комедій досліджував О. Ошеров, з позицій закономірностей економічного розвитку рабовласницького світу Плавтом цікавилася О. Штаерман.

На нашу думку, творчість Плавта є одним із пізнавальних джерел у питаннях рабства в Римі III ст. до н.е., а також у питаннях відображення основних конститутивних форм правової дійсності Риму. Історичний контекст життя Плавта – це час, коли до Риму хлинули раби, роль яких у різних сферах життя суспільства стала досить значною. На думку О. Каца, це був час, коли «перед римським суспільством постало питання про використання рабів і взаємовідношення з ними»². Хоча слід мати на увазі, що рабство для ан-